

och skall åfwen Pårlor här wara funne. (a) Wanlige fiskefog, (b) och wårter finnas här som i andre Lappmarker. Trådslagen äro Furu, Tall, Björk och Wide. (c)

Allmänne Anmärkningar för Torneå Lappmark. (a)

Om Lapparnes ursprung äro många gifningar, liksom om deras härkomst (och ses Högstr. Bestr. p. 37, i Tornæi p. 2, och Schefferi Cap. VI). At de fordom bodt närmare sjösidan, och af et mågtigare folk blifwit nödgade flytta åt fjällen, är nämnt i Wester Bottns S. p. 276. (b) Deras

§ 5

naturs=

- (a) Derom nämnes i Inr. Tidn. 1766 N:o 64 som berättar, at något Lappfiske af Gnara Lappar idkas i Gnara Elf, och at åfwen Pårlor der blifwit tagne af Torneå borgare. Fiske idkas i allmänhet i Socknen, jagt af Nybyggarene och de mindre förmögne Lappar.
- (b) Gåddor, Abbor, Harr, Sif, Stenbit, Id och Lakar.
- (c) Komma dock ej til någon storlek för Climatets skuld.
- (a) Ghuru Doct. Högströms, Proft. Tornæi, och fleres bestrifn. innehålla det måsta som kan angå Lapparnes härkomst, seder, lefnadsfatt, hushållning, kläddragt m. m. blir dock detta bihang meddelt, efter det sammandrag som framl. kyrkoherden Jac. Turdfjäll upfatt, at i korthet gifwa uplysning til föregående Samling.
- (b) Som bewis at Lappar äro af annat ursprung än Finiskt och Swenskt folk, anföres Ortographiens olifhet, och at man med Swenske bokstäfwer föga är i stånd så skrifwa Lappstan, som naturella uttalet fordrar;

natursgåfwot äro så många och store som andre folkslags, allenast de från ungdomen blifwa med god upfostran uphielpte. (c) Emellan dem och Grönländare såges wara mycken likhet. De äro i allmänhet muntre, språksamme, frågwise, oblyge och i handel något bedräglige. Gåsta gerna sins emellan och undfåga hwarandra. Synas hafwa Österländares sed, at ej gerna komma tomhåndte til hwarandra, men wänta ock något motswarande tillbaka. (d) Egennyttia såges wara hufwudböjelse, och tyckes hos ganska få finnas det som kallas kärlek. (e) En del hålla sig renliga med snygga kläder och kåril, mera än efter omständigheter kunde förmodas, men i allmänhet märkes nog osnygghet. Af westra delen i Socknen, emot Gellivara, är folket mera grofwa i seder och upförande, än i norra delen och Enontekis, hwaråst ock i allmänhet Lapparne äro mera för sig komne i Finska språket och Christendom.

Om

framl. Prost. Thelin i Bygdeå hade häröfwer årnat utge en afhandling. Se Högstr. Milfions förrått.

(c) Om Lapparnes Snillegåfwor och bruklige Wetenskapen handlar X Cap. i D. Högströms befr. ifrån p. 160, der får man underrättelse om deras räkningsfätt i weckotal och månader, Kunstafwars bruk m. m.

(d) Deras är ordspråket hos Finnarne upkommit: se **om Lapin stånki**, som såges om gåfwor de der kosta lika mycket, som woro de köpte.

(e) På 11 år kyrkoherden Turdsjæll war Präst i Suckasjerfwi, hördes sällan af venighet emellan Älta makar, dock ansågs än rarare, at wid dödsfall finna någon wanlig sorg hos den efterlefswande maka, hwilket äfwen kan sågas om Föräldrar och barn.

Om Skattläggningen i Lappmarken är nämt för Socknarne på sina ställen. (f) Att Lapparnes näringsfatt med Boskaps skötsel är äldre än Åkerbruket i Norden är förut anmärkt i Westerb. S. p. 300, til bewis af detta slåg-
tets ålder i Norden.

Deras Lefnadsart eller flygtige lefnad, at bo i Råtor som flyttas af och an, ån på Skoglandet, och åfwen flere mil deremellan och Själlen, är et hinder för alla slags slögde-
arbete; skulle Lappar kunna förmås, at bo inom wisa trakter, efter deras Renafwels storlek, så kunde wara hopp om handledning til nyttiga hand-
arbeten, då åfwen beqwämare Råtors inrättning kunde ske, til mera skydd för blåst och drag. Lapparne äro som andre ohjfsade nationer, fåre i det lefnadsfatt deri de blifwit upfostrade; utan Renwården anse de alt Landtmanna-arbete för tungt; dock såges, at fattige Lappar förrätta hö-
bergning

(f) Om Lappe Skatten i Birkarletiden se Kongl. Patriot. Sällf. Journ. 1784 p. 160 och Dalins Sw. Rif. Hist. 3 d. I afd. p. 355. Om Lappmarkens bebyggande se 1673 års förordn. och om deß Cult. 1686, begge i v. Stiernmans Oec. S. T. IV p. 33 & 661. 1695 års förordn. om frihets år se ib:m V d. p. 527. Om Skattens upbårande ses Rifsd. Tidn. 1756 & N. 61 Modées Saml. I Kong. Canz. Colleg. Rifsd. Ref. 1772 tages Cronans inkomst til 3490 men utgift til 14000 dal. S:mt årl. af hela Lappm. således ingen liten förlust årl. Förslag och anmärkn. om Lappmarks upodling af F. Fryksell, se R. Patr. Sällf. handl. 2 st. 1771 p. I &c.

bergning för lega i Norrige, ehuru man här föga skulle vilja bestå dagspenning för sådant arbete. I anseende til saknad af nåringar påstås, at den folkmångd nu finnes, icke allenast år för Rensfötslen tillräcklig, utan ock at här ändå finnes onyttige tårande lemmar. Som redan är anmärkt, består Lapparnes förmögenhet i mer eller mindre antal Renar, (g) likasom deras fattigdom merendels uppkommer wid infallande Rensjukdomar af förlust på samma deras rikedom, hvarigenom de så wäl til föda som kläder hafwa sina tillgångar, utom hwad de årligen af Renhjordens afkomst kunna förnytttra, sårdels Renshudar m. m. Utom Rensfötslen idka någre fattigare lappar fiske hemma i landet. (h) Någre wrida gröfre och
finare

(g) Fattige eller af sig komne Lappar, som flytta åt Norrige, blifwa der merendels qwar, och derigenom kan Folkmångden här i Sodnarne ej ökas. En del lemna der ut sina barn, större och mindre, til upfostran och uppehälle, emot wiß afgift och årsättning, e. g. en get för 1 lindbarn, 2 getter för et äldre o. s. w. som lappen tager. Önsfligt! at anstalter kunde tagas, at sådane uslingar inom Riket blefwo emottagne och upfostrade. Innom orten är i allmänhet ingen försättning til fattigas underhåll, hwarföre de ock mycket begifwa sig härifrån då nöden blir, dels til Norrige, dels åt Swenska landsbygden. I sednare är har wäl början skett med fattigmedels samling wid brudwigs-lar, barndop m. m. men summan så obetydlig at den knapt förslår til Scholböckers inköp för fattige barn, som underwisas och hwartil dylika medel efter Consi-torü bifall få användas.

(h) Tuckasjerswi Lappar åga ej tillstånd at fiska i Norrige, så framt de icke der blifwit wistande för längre tid.

finare rep af tågor, som nyttjas til nåt och not. Så syfellsätta sig med Djurfånge, och åro minste delen försedde med böfkor. Månge Lucasjerfwi Lappar föra med sina Renar foror för Torneåboer och bruken. (i) En del af Torneå Socknboer betjena sig ock af Lapp-Renar. (k)

Om Christendomens fortplantning i Lappmarken är förut nåmt, at, ehuru i åldre tider påbörjad, (l) den lifwist icke förr än i Konung Gustaf I:s och Johan III:s Regering rätteligen blifwit begynt (m) samt i Kon. Carl IX:s tid i synnerhet

(i) Om Renstjutsen för Torneå boer nämnes West. B. S. p. 271 och Bruken p. 265. De handlande fårdaå härigenom til alla sina marknadsplatser och taga merendels härifrån formån. En Lapp för waul. 10 Renar med sina laß.

(k) När Sfwer Torneå bönder hafwa Renmåssa eller hö, nyttja de på mindre upwågade och upförde håll renar härifrån.

(l) Se derom wid Umeå Bessr. vidare utfört om Religionswårket, Doct. Högström i sin Bessr. p. 214 liksom Schefferus de Lapon. p. 64, berättat huru Sw. konungar i urminnes tid gjort försök at införa Christendomen i Lappmarken, särdeles i Konung Magni Ladulås tid, då de kommit under Sw. lydno, som ock under Kon. Er. Pomer. tid eller omkring år 1400, hwilken då redan hade sskrifwit til Upsala Capitel om Prästers sändande til Lappmarken: At Biss. Hemingus 1345 wifiterat i Torneå (och sockn) och der döpt Sinnar och Lappar, ses West. B. S. p. 214.

(m) At en Mich. Agricola, Dom. Bened. och Jon Buræus ifrån Bure-kloster, i Gustaf I:s tid blifwit sände til Lappmarkerna at fortplanta Christendomen, omtalas på flera ställen. Den tiden woro åtskillige samlingsplatser i Lappm., der folket för handels idkande sam-

synnerhet med drift företagen, då kyrkor i Lappmarken först började byggas. (n) Under Drottning Christinas Regering fortsattes samma wårk (o) och blefwo i Konung Carl XI:s tid ännu flere kyrkor både bygde och tilåmnade (p) och sedan
Lapp-

lades och äfwen då hölts Gudstjenst. Se W. B. S. p. 156 & Rhyzelii Episcop. 2 d. p. 108.

(n) I Konung Carl IX:s tid gjordes början med Kyrkobyggna den i Lappmarkerna, och skall Enontekis, Encksele, Sockmo och Suckasjerwi m. fl. kyrkor wara byggde omkr. 1600. Lappmarks församlingarne, de som då woro inrättade, lades i början under tillhydande Lands-Socnars Prästerflap, i Umeå, Piteå, Uleå och Torneå, hwarifrån besörjdes om Gudstjensten i desse aflågsne trakter. 1640 blefwo Encksele, Arjeplogs, Silbojock, Arwidsjaur, Sockmo och Suckasjerwi Lappm. Pastorat. Silbojock blef af de Norrffe upbränd i Aug. månad 1659 jämte Prästegården wid samma tid som grufworne förstördes, sedermera blef Kyrkoherden flyttad til Arjeplog. Torneå Lappm. seck först Pastor 1675 i Suckasjerwi och Kautokino. Huru Gelliwari 1742 och Enontekis 1748 blefwo affilte Pastorat m. m. nämnes på sina ställen. För Torneå Lappmark må anföras, at Prosten i Torneå, Joh. Tornæus haft öspard nit at fortplanta Christendomen här i orten ifrån 1640 til 1671, då han war Pastor i Torneå Socnars och hade uppsigten öfwer desse Lappmarks trakter, som dess tr. berättelse widare förmåler.

(o) I Drottning Christinas tid 1647, blef ock ord. Scholæ inrättning i Lappmarken, som för Umeå Lappmark anføres. Uti Act. Lit. Svec. 1727 p. 346 finnes Wisskop Georg Wallins berättelse (på Latin) om Religions wården och Christendomens början i Lappmarken; ib:m p. 474 anføres alla til den tiden på Lappsta tryckta böcker; de upräknas också i Lönboms förtal til Tornæi Beskrifn.

(p) I Konung Carl XI:s tid och förut under Drott.

Lappmarkerne blifwit försedde med egne Lärare och afdelte Församlingar (q) har Religions wården ännu mera blifwit bewakad, hwartil ännu widare bidragit den Eccles. Direct. som öfwer Lappmarken 1739 blifwit inrättad ifrån hwilken tid Församlingarne med flere Scholar, Lärare och Catecheter försedde, wunnit många förmoner. Huru denne Lappmark fordom varit i Hednist mörker, men sedan efterhand kommit til Christendoms kunskap och större ljus, är af de nämde beskrifningar widlöftigt at inhämta. (r) **Widsteppelser och trulldom,**

Christinas Regering woro många kyrkor i Lappmarken bygde som ännu äro allmänne, men åtskillige blewo då endast föreslagne eller började och ej fullbordade, andre åter efter en tid lemnade såsom onödige. Drifaken är redan anförd i W. B. S. p. 303. Se ock Doct. Högströms Bestr. p. 227. Efter den förteckning jag århållit, skola följande kyrkor varit bygde eller tilämnade i förra Sæculo, hwaraf de med fet Styl tryckte nu endast nyttjas, neml. 1600 **Lycksele, Jockmock, Gråträsk, Enontekis; 1603 Juckasjerfwi och Kounala; 1640 Urwidsjaur, Stora Alfwa, Urjeplog, Nasa; 1643 Silbojock; 1647 Remi, Enari; 1648 Åsele; 1673 Kautokeino-Teno, Utsjocki, Sombio, Kimi, Kontasjerfwi; 1673 Rittila, Mansjalki, Sådankyle, Ridlajerfwi; 1742 Gelliwara; 1673 skulle ock Sallenös kyrka byggas, men kom ej til verkställighet. Sorsele bygd 1640; Masi Capell i Kautokeino fjäll war upbyggd af de Norste 1721. Tärna Cap. i Lycksele bygd 1761, Allesnuole ibid. är i sednare år upfatt.**

(q) Se här om Rhyzelii Episc. 2 d. p. 109, som beskriver Religions wården i Lappmarken för Konung Fredrics tid eller ifrån 1723 års förordn. om Lapparnas slitigare underwisning.

(r) Prosten J. Tornæi bestr. 1672 öfwer Torne och Remi

dom, som fordom gjort dessa orter så ryktbare, hafwa ock genom Evangelii utspridda ljus i sednare tider förswagats, om ej aldeles förswunnit. (s)

Seder och Skick bibehållas wäl mycket efter gamla bruk, ehuru nog förbättrade. Wid frieri och giftermål synas ännu mera affigter än kärlek wara rådande, hwarföre äfwen friaren icke oroas fast han får korgen. Samtycke och affslag gifwes wanligen af Brudens föräldrar; sålsynt, at hon dermed misnöjes, eller wisar böjelse för någon annan emot Föräldrars wilje. (t) I allmänhet äro Lapparne benägne at tidigt gista sina barn, endast de få rika friare. Händer ock ofta som de ej äro alltid wise om barnens ålder, at 13 til 14 års flickor angifwas til lysning, då afslaget

Lappmark tr. 1772 och 2:ne andra befr. af Commin. Tuderus i Gnari 1670, och danste Missionair Th. v. Westen 1723 tryckte 1773 under Titel: Om Lapparnes omwändelse och Afguder. Prosten Högströms befr. tr. 1747, och des mission-förrått. 1741 tr. 1774, berätta härom widlöftigt.

(s) Härom berätta i synnerhet Tuderus och Tornæi Tractater. Om detta nämnes ock i Högstr. Mission-förrått. mycket märkligt, äfwen i Lappm. befr. p. 173. Om den ryktbara fordna Spå-trumman ses der ock befr. Ingen må tro sig nu för tiden i denna Lappmark wara i större fara för trollskap än annorstädes. En anmärkn. i Yärda Tidn. 1751 n:o 33 är märkl.: *Wore Oecon.* så långt Kommen i Lappm. som Christendomen, skulle Orten icke nekas rum bland upodlade Sw. *Provincer.*

(t) Derom kan vidare ses Doct. Högstr. befr. p. 128 om frieri och giftermål.

slaget är dem en swår sak. Friaren måste wid Frieri wara försedd med brånwin eller i förbuden tid, med öl, åfwen med gåfwor. Bröllop hållas minst kostsamme, i egna klåder, som då bestå i klådes-kolt, gjord som en skjorta. Krona brukas här icke. De som komma til bröllops, föra med brånwin, dertil åtes då kött. Prästen är ej med på tracteringen. Mer än 2 bröllop hwarwid matredning gjordes, höllos ej i kyrkoherden Turdfjælls tid, och det i Prästgården. Så snart barnet är gift, får det eget hushåll, fast det bor hop med Föräldrarna. De barn som i minderår få styfföräldrar, förlora ofta på sin årsde Renafwel, medan styfföräldr. gerna gripa snarare dertil än til sin egen. Som Lapparne ifrån April til i Nov. wistas i Fjällen, och der sjelfwe ge nöddop åt sina barn, är ej owant at 3 til 6 månaders gamla barn wid kyrkorna frambaras til dop-Confirmation. Nöddop förrättas här dershöre flere än annorstädes. De som dö under wistandet i fjällen begrafwas och der til wintren och då föras fram til kyrkorne. (u)

M

Spis-

(u) Wid begrafningar brukas sällan tractering i Suckasjerfwi, ej heller Proceß. Liket föres til kyrkan och nedfåtts i grafwen när lägligt är, eller lämnas til klockaren at bestyra derom, hwarpå det följande Söndag af Prästen begrafas. Ofta är då ingen anhörig med, eljest stå andre af församl. wid grafwen, ibland både slägt och andre like. Doct. Högltröms Bestr. p. 207 berättar åtskillige widsteppelser, som fordom brukats med de döda i Lappmarken.

Spisordningen ibland Lapparne är omständ. beskrifwen af Doct. Högström p. 116. (x) Renfjött och mjölk utgöra deras måste föda; (y) större deln mjölk användes dock til ost. (z) Köttet saltas aldrig; det ätes färskt, dock ej utan Salt, eller

- (x) Liggare=Lappar och de som uppehålla sig i Landsbygden, hafwa en långt udlare spis, til och med, at de nyttja håst-kött. Men de rätta Skogs- och Fjäll=Lappar hafwa efter sitt sätt bättre föda, som Doct. Högström beskrifwer, åfwen Tornæus i sin afhandl. p. 59.
- (y) Fast en Lapp ej har så stort hushåll, skall en Ren i weckan dock måst åtgå i förtäring, emedan dess måsta spis består i kött, då Fisk ej kan fångas.
- (z) 6 à 7 ostar göras efter hwar mjölkande waja. De som hafwa andras Renar at wakta lemna själlan mera än 3:ne ostar för hwarje mjölkande waja. Färsk mjölk anses som högtids rätt. Först om wintern får den frysa i kåril och förwaras i klimpar til mjölkningen i Dec. uphör. Om sommaren samlas den uti kaggår eller trådkårl och rengjorde Womskinn at surna. Den affilade wasla nyttjas särskildt men tjocka mjölken torakas som ost och ätes om wintren torr eller i kokning. I en del mjölk samlas ock håsthyreblad eller bår, som förwaras at nyttjas som särskildt rätt. Renmjölk ehuru fet, är dock ej tjenlig til Smör; genom kårning fås wål litet, men hwitt och ej wål smaktligt, det blifwer snart härskt. Ut i Schefferi Lapon. p. 215 finnes åfwen beskr. om Lapparnes hushållning och matredning. I synnerhet utgör Renen det måsta til både föda och klådnad. Utom de flere sjukdomar Renarne äro underkastade, göra ock under tiden wargar stor skada och minskning på denne Lappens reelaste egendom. Om Renarne är förut nämt på flera ställen. Doct. Högström handlar derom i sin Beskr. p. 79 etc. widlöftigt. Tornæus åfwen i sin afhandl. p. 52, utom på flera ställen. Prosten Hollstens anmärkn. R. W. A.

eller wådertorkat. Bröd nyttjas ej af någon lapp hemma, men i sednare år hafwa förmögne Lappar begynt låta baka bröd, när de ämnat sig på långa resor. I allmänhet bestyrer husbonden här som i andre Lappmarker om matredningen. Nybyggarna leswa här som annorstädes måst af färskt saltad och torkad fisk, jämte mjölk. Den torkade fisken åtes dels ensam, dels som bröd med mjölk och smör, med hwilka sednare ock åtes bröd när det eges, men aldrig med annat sofwel som färsk fisk, kött och wälling nyttjas bröd. Til bröd tages minst af korn, måsta tillsatsen är af agnar, det finaste af halm och ros-kål, som såges wara bättre än de förra, äfwen Mispne rötter, och i nödfall det inre af tallbarken. I allmänhet sagt, äro Lapparne måttelige i mat, wilja icke at deras barn göra stora mål, utan håldre få litet och ofta. I mjölken blanda de flere slags bär och nytja som särskilt rått. Deras dryck är wanligast watten. Brånwin är deras käraste liqueur. På tobaks rökande sätta de mycket wårde.

Klåddrägten skiljer ej särdeles från de södre Lappmarkers. (a) Wallmar köpes mycket
M 2 af

§. 1774 p. 124 innehåller omständl. beskr. här om. Om Krensjuksdomar ses R. W. A. §. 1739 p. 119 (Brömskulor), Kurbma ib. p. 130.

(a) Om Klåddrägten finnes omständligt i Doct. Högströms beskr. p. 145, derest skilnad ses på högtids och hwardagsdräkten. Om deras prydnader, Silfwerbälten, Maljor på bröstet, Ringar, Huswor, Mössor m. m. anmärkes. I R. W. A. §. 1777 p. 49 finnes ock något om Klåddrägten.

af de handlande som ock dermed förse sig ifrån Rykland. Til sommar kläder, sårdels byxor, bruka Lapparne et slags samsk (Sisna), som de sjelfwe bereda af Renshudar. (b) Af Renshudar och skinn göra de åtskilligt både til eget behof och Salu. (c) Qwinsfolken (d) bruka til sin söm ingen annan tråd än de sno af Rensenor, hwilka wid slagtingen tagas dels ur fötter, dels ur ryggen af Ren, de torkas och bråkas, då de låta fördela sig i fina tågar, hwaraf tråd twinnas. Qwinsfolken göra ock hår skor, men ej så wackra som

(b) Huden hålles wät tils håret låfnat, då hinnorne på köttfidan affskafwas, och barkningen sker i ljum lag af björk, hwarpå den sedan bråkas och smörjes.

(c) Fina muddar göras af de kalfwars skinn, som blifwit burne om wåhren och dö mot hösten, innan de blifwit grofhårige; sällan slagtas derföre någon kalf. En medel-stort göres af de kalfskinn, som blifwit mera tjockhårige och senare på hösten flådde och äro oftast de bästa. 3:dje slaget är af Ung Renars och Wajors skinn mycket tjocka och grofwa, brukas måst af Lappar och fattige Bönder. Af hårnor och bellingar göras skor, åfwen handskar, hwaraf de hwita anses grannast, der näst swarta och mörka, men de grå minst i wärde. De bättre kantas med klåde och prydas med toffar af åtskill. färgade klådes Lappar. Stöflor göras här ej mycket och de nog oskapliga.

(d) När qwinsfolken skola wara granna eller kyrkklådda, ha de et klåde af linne, Calmink eller trycklärst wikt ofwer pålskragen, som går om halsen. Pålsarne äro gjorda på samma sätt som koltar, allenast med skilnad at der sätts hög frage, som täcker halsen. Koltar kallas af Finnar och Lappar **Tacti**. Sådane koltar äro så wida at de kunna dragas på 1 eller 2 som brukas derinunder.

i Remi; af Rens ben och horn göra de skedar och åtskilligt annat bohagsting.

Sjukdomar äro här måst de samma som i andra Lappmarker, neml. håll och stygn, hufvud- och bröstvärk, ryggvärk, ögnssjukor, lungfot och Rosen. (e) Frosta är ofänd. Koppor och på sina ställen, sällan gångbara. (f) Åtskillige hus Curer nyttjas och ibland Lapparne. (g)

Om ortens Climat och andre märk- wärdigheter må nämnas: Ut Torneå Lappmark

M 3

ligger

(e) Barnsjukdomar synas i proportion af barnens antal wara mera gångbare här än i södra orter, förmodligen efter Dwinsfolken äro begifne på brånwin. Se derom wid Umeå och Uleå beskrifn. åfwen R. W. A. S. 1777 p. 52. N. B. hetsige sjukdomar äro ej så gångbare här som i södra orter: detta friska Climat är förmodligen dertill nog orsak. Påst har aldrig härjat i Lappmarken.

(f) Undertiden har någon koppsmitta inkommit och gjort stark afgång men oftast på många år ej varit i orten synbar. 1740 gick dock koppor starkt i Uleå Lappm. Rödsot har mycket sällan varit gångbar i denne Lappm. Wattfot, Sten-passion är och än obefant; se vidare anmärkn. R. W. A. S. 1777 p. 50 af Prosten Hollsten.

(g) Doct. Högström anför åtskillige Lappmarks hus Curer beskrifn. p. 164, särdeles emot ögnssjukor, förkylningar, benbrott, hufvudvärk, lungfot m. m. Han beskriwer och eldbränningen. I Judasjerfwi brukas mot stygn, värk och ögnsluf, at starkt suga det sjuka stället, ofta så starkt, at derefter blir blodlupit. Exempel skall wisat at sådant wid Rheumatiske värkar icke varit utan nytta. Hus Cur mot Spenböld se 1751 R. W. A. S. p. 73 härifrån orten. I Schefferi Lapp. p. 308 finnes något härom anført för äldre tider. I Anger- manl. S. p. 332 är och nämt härom.

ligger emellan 67 och 69 gr. Pol-högd och således längst i Norden, är redan nämnt (h) (utom Utsjöcki, der Pol-högdén går op til 70 grad.). Om somrarne här äro länge och ljuse, och man i denne Lappm. (wida öfwer hwad i Westerb. Saml. såges) kan se Solen hela natten öfwer Horizon-ten, (i) så äro wintrarne deremot desto längre, och blir många gångor snön liggande til Midsommars-tiden emot fjällen, utom det at ständigt warande
snö

(h) Enl. R. W. A. S. 1771 p. 191, är wid Juckasjerfwi kyrka $67^{\circ} 50'$, i Westra ändan af Torneå träst 68: 29, wid Gnontekis 68: 28, och Beldowuoma 68 gr. 23 min. Pol-högd. Af Riksgränsens krökning på snedden kan orsakerna til Polhögdens förändring bäst efter Chartan inhämtas. Då wid Norrsta gränsen i Umeå Lappmark är 66 gr., men wid Lycksele kyrka 64: 34, är wid Pjestejauri i Viteå 67, och wid Kilpisjauri up i Torneå 69 gr. 3 min. Wid Haldefjäll i Gnontekis, der gränsen afwiker til öster, är nordligaste ställe (R. W. A. S. 1774 p. 134). Up i Utsjöcki är Polhögdén 69 gr. 52 m. Då Torneå Stads Pol-högd är 65 gr. 50 m. ses hwad skillnad deremellan är efter A. Hel- lants anm. i R. W. A. S. 1749 p. 113, som skiljer litet mot Marelii obs.

(i) Se Westerb. S. p. 179. Wid Solståndstiden om sommaren, ses Solen i 3 weckors tid öfwer Horizon-ten och på fjällen ännu längre en ständig dag utan natt. Wid påß 14 dar efter wärdagsjämningen börjar dags-randen synas hela natten, hwilket continuerar til lika tid för höstdagsjämningen. Somrarne äro här mera heta än i Torneå, emedan Solens ständiga warelse öfwer Horizon-ten hindrar luftens swalka om nätterne. Då swala somrar infalla, är deremot då mera kyla här i Lappmarken. Jämf. W. A. S. 1768 p. 82. I Decemb. är ofta så mulet, at ej i tima ses låsa i bok utan ljus.

snö och finnes på flere ställen i fjällen. (k) Isarne ligga och på sådane fjäll-sjöar ofta långt in i sommarn. (l) Kölden är och i desse lappmarker under tiden grufflig. (m) Isöfningen i Torneå Elf börjar likväl här uppe merendels med wårfloden sist i Maji och början af Junii, och i de andre sjöar något förut. Sommarfloden infaller först i Julii. Hösten börjar redan i Octob. blifwa så mörkt, at man ej ser många timar utan ljus, och i Decemb., då dagarne äro kortast, har man högst 5 timmars dagsljus. (n) Sänningstiden infaller merendels medio Maji, emellan d. 18 och 29, (o) och skörden ifrån

M 4

medio

(k) 1763 i Aug. låg ännu is på fjäll-sjöarne här i Lappmarken, R. W. A. S. 1771 p. 183.

(l) På 11 år 1772 hade isen tidigast drifwit af Tuckasjerfwi träsk d. 1 och senast d. 22 Junii. Samma tilfryser merendels sist i Oct. Mindre träsk lägga måst medio Octob. Deße omständigheter anföres i R. W. A. S. 1768 af Prosten Hollsten för Euleå Lappmark efter 16 års Obl. och inträffa måst lika med Torneå Lappm. Se derom W. B. S. p. 268.

(m) Efter Hellants Obs. 1760, R. W. A. S. 313, säges, at då wid kölden d. 23 Januarii samma dag i Torneå Stad Therm. gått til 69 gr. har Therm. belad i 62 gr. ej wisat i Utsjöcki kölden, efter Dwidfjilfret helt och hållit varit inne i kulan, men i Tuckasjerfwi har den ej gått längre än til 51 $\frac{1}{2}$ gr. under fryspunct. S Sombio obs. då 70 gr. Therm. Widare om Hellants Obs. se Lärda Tidningar 1751 n:o 36 & 58. Ryrkoh. Turdsjæll ansåg wintertölden här och i Torneå måst lika.

(n) När det är klart, kan om wintren räknas 5 tim. dag, men i mulet wäder mindre. S April månad börjar blifwa så ljust, at man ser måst hela natten.

(o) Wanl. sås här i Lappmarken fast snön ligger qwar på sjöar och i skog. Bostapen måste ofta släppas ut

medio Aug. til med. Sept. för de här boende Nybyggare, som hafwa swagt åkerbruk. På 11 år har Boskapen 1761 tidigast (d. 26 Maji) och sednast 1772 (d. 16 Junii) släpts ut i Bete, hwaraf Climatets beskaffenhet kan någorlunda skönjas; dock är det wåren som egenteligen wisar största skillnaden emellan Lappmarkens öfre och nedre trakter. (p)

Ortens Afslagsenhet gör, at ingen Ordin. post hitkommer, utan då bud och tillfälle gifwes; men

i bete, fast intet grönt finnes och måst sist i Sept. tagas in i hus. I wåta och kalla somrar blir såden fjällan mogen utan måst skadad bergad. Här om ses Dr. Hollstens Obs. för 16 år i Euleå Lappm., måst lifa Climat, R. W. A. S. 1768 p. 78.

(p) När Söwer Torneå Sockn och 5 à 6 mils trakten nedan om Suckasjerswi kyrka wårtiden hafwa löf eller så grönska, at löffkogen på längre håll kan skiljas från barskogen, kan skogstrakten kring och ofwan om kyrkan först börja spricka ut, och ju närmare fjällen, desto större skillnad ses och mindre liknelse til sommar, så at på 2 à 3 mil då märkes den största olikhet. 1775 d. 3 Junii woro ej björkknoppar (i et berg söder om kyrkan) utspruckne ännu, då nedan för i landet war utslaget löf; Wåren kom wäl då sent, men ej ändå owanligt. Här i fjäll-bergen märks ej otydligt, huru regnmolnen om wåren äro i en attraction, at då det ej regnar annorlunda än skurtals, följa sådane skurar måst bergstrakterne; och de mera flacka ställen blifwa då utan och således oftast beswåras af torra, hwilket 1766 och flere år händt, och war så swårt, at på marknadsställe ej wårte gräs, utan marken stod som afbränd, alt til Jacobs tid, då slagregn kom, och der-efter i groparne började grönska. Längre in på sommarn tyckes likwäl förhållandet mellan bergen och molnen wara contrairt. Widare om Climatet, regn m. m. se Doct. Högströms Lappmarks beskr. p. 17.

men då Crono eller publicque ärender förefalla, gå breswen genom Crono betjeningens försorg, gästgifwarene ned i Socknarne och by mellan i Lappmarken, och betalas dersöre af Sockns jämfkningsmedel. Eljest kan åtgå 3 til 6 weckor innan et bref ifrån Torneå stad hinner hit up til Prästgårdarna. Wågarne äro förut nämnde i Westerb. Saml. p. 274, hwarefter dels båtsfart och gångstig räknas emellan Torneå och Tuckasjerfwi 33 mil ester Torneå Elfs Westre gren, men $39\frac{1}{2}$ mil til Enontekis öfwer åt Muonioniska ester Östre Elfwens wattuled. De handlande resa dock vanligast först åt Tuckasjerfwi, såsom beqwåmare för deras marknads terminer, åfwen så Håradshöfdingen. Sedan är emellan Enontekis och Tuckasjerfwi 10 til 12 mil twårt öfwer. (q) För upodlingar eller plantager hafwa inga præmier ännu blifwit betalte i denna orten. (r)

M 5

VII. Kemi

(q) Se W. B. S. p. 272 etc., hwaråst ombytte och skjutsstationer nämnas: ifrån Torneå Stad och til Öfwer Torneå kyrka $6\frac{7}{8}$, sedan til Kengis eller Gardis innan Elfdelningen gör $7\frac{5}{8}$ eller ihopa $14\frac{1}{2}$ mil. Så ester N. W. Elfwen åt Pajala 3 mil, Antikarswos i Tårando by 2 mil, Låwika, Jonuswando strandbod 4 mil, ja til Wittangi $4\frac{1}{2}$ och så Tuckasjerfwi 5 mil, blir ifrån Gardis at räkna 19 mil, således $26\frac{1}{2}$ mil ifrån Öfwer och 33 ifrån Neder Torneå kyrka. Sedan ester Kolare eller Muonio-Elf til Keris 3, Muonioniska nedre 12, öfre by 2 mil, Palajoensö 5 och så fram til Enontekis 3, ihopa 25 mil; blir 33 ifrån Öf. och $39\frac{1}{2}$ ifr. Ned. Torneå kyrkor.

(r) 1783 erhöill likwål en piga från Lainio på Num. Lotteri 300 dal. præmium (se Inr. Tidn. N:o 101).